
Marjan Diklić: Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog rata. Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar 1998, 552 strani

---

V hrvaški politični zgodovini zavzema t. i. "pravaštvo", ki sta ga utemeljila v drugi polovici 19. stoletja dr. Ante Starčević in Eugen Kvaternik, prav posebno mesto. Gre za fenomen, ki je nedvomno zanimiv tudi za slovenske zgodovinarje, saj so hrvaški pravaši v svoje državnopravne koncepte kot "alpske Hrvate" vključevali tudi Slovence. O tem, kakšne so bile predstave pravaških ideologov o hrvaški državni samostojnosti, je na podlagi odličnih študij prof. dr. Mirjane Gross že dosti znanega, še zlasti kar zadeva pravaše iz Hrvaške in Slavonije oziroma banovine. Pred dvema letoma pa je na knjižne police prišla tudi prva monografija, ki je v celoti posvečena predstavitvi pravaškega gibanja na drugi strani Velebita, v Dalmaciji. Njen avtor je hrvaški zgodovinar dr. Marjan Diklić, znanstveni sodelavec Hrvaške akademije znanosti in umetnosti v Zadru. V svoje raziskave je vključil veliko število časopisnih virov, ki jih lepo dopolnjuje kar nekaj pomembnih arhivskih zapuščin dalmatinskih politikov.

Kot uvodoma opozarja avtor, je pravaštvo odigralo ključno vlogo v procesu konstruiranja moderne hrvaške nacije in začrtalo pot do samostojne hrvaške države. Pod vplivom Starčevićevega nauka se je pravaška misel konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 19. stoletja iz banovine razširila tudi v Dalmacijo. Kot izvemo iz uvodnega poglavja knjige, v katerem je podrobno in obširno opisano dalmatinsko politično prizorišče v avstroogrskem času, je bilo to obdobje, ko sta se za prevlado v najjužnejši avstrijski kronovini borili dve stranki. Na eni strani je bila Narodna stranka, v kateri so skupno delovali tako srbski kot hrvaški narodnjaki. Na drugi strani so bili t. i. "avtonomisti", ki so poudarjali dalmatinsko deželno zavest in pripadnost Dalmacije italijanski kulturni sferi. Po razkolu v Narodni stranki leta 1879 pa je na dalmatinski politični oder stopila tudi Srbska stranka.

Diklić označuje za miselnega predhodnika dalmatinskega pravaštva duhovnika Mihovila Pavlinovića, ki je sicer deloval v okviru Narodne stranke, vendar je že ob koncu šestdesetih let simpatiziral s Starčevićevimi in Kvaternikovimi idejami, ki so se takrat širile iz banovine. Pavlinovićevega ideal je bila Velika Hrvaška, ki bi bila ena izmed kraljevin federativne habsburške monarhije. To pa je bil tudi cilj večine dalmatinskih pravašev, ki so se v osemdesetih letih organizirali v posebno politično grupacijo. Diklić imenuje kot prvega pravega dalmatinskega pravaša duhovnika Iva Prodana. Delovanje slednjega je bilo v zgodovinisju dolgo časa bolj ali manj prezrto, zato je natančna analiza Prodanovih političnih nazorov, ki jo najdemo v Diklićevi monografiji, resnično dobrodošla.

Posebno poglavje monografije je posvečeno tudi liberalni pravaški skupini Anteja Trumbića in Frana Supila, ki se je izoblikovala konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let. Podobno kot Prodanova skupina je tudi ta nastala kot opozicija politiki stare narodnjaške stranke, ki naj bi bila po mnenju pravašev preveč popustljiva do avstrijskih vladnih krogov in premalo odločna v boju za

združitev hrvaških dežel. Zaradi nezadovoljstva s politiko njenega vodstva je Narodno stranko zapustila tudi pomembna frakcija pod vodstvom državnozborskega poslanca Juraja Biankinija. Diklić nam v knjigi natančno predstavi politično orientacijo vseh naštetih pravaških skupin, ki so se leta 1894 združile v enotno dalmatinsko Stranko prava. Toda že čez štiri leta se je odcepila Prodanova Čista stranka prava, Trumbić pa je leta 1905 v okviru t. i. politike "novega kurza" matico združil z narodnjaško stranko. Spori in razhajanja znotraj pravaškega tabora v Dalmaciji so v Diklićevi knjigi podrobno opisani, prav tako pa tudi odzivanje dalmatinskih pravašev na konflikte med njihovimi idejnimi sopotniki v banovini na prelomu stoletja.

Ko so pravaši govorili o državnem pravu in hrvaški državi, so vanjo poleg banovine in Dalmacije prištevali še Istro, Bosno in Hercegovino ter Medmurje. Pri tem so zagovarjali tudi združitev hrvaških dežel s slovenskimi. Kar zadeva obseg hrvaške države med pravaši torej ni bilo bistvenih razlik. Tega pa ne bi mogli reči, ko gre za vprašanje srbstva znotraj hrvaških meja. Za razliko od Starčevića, ki je v Srbih na Hrvaškem videl zgolj pravoslavne Hrvate, je npr. Pavlinović po Diklićevih ugotovitvah razlikoval med dvema narodoma. V okviru Velike Hrvaške, ki jo je propagiral, bi bil Pavlinović pripravljen hrvaškim in bosansko-hercegovskim Srbom zagotoviti obsežno kulturno in versko avtonomijo, pod pogojem seveda, da bi privolili v vključitev v enoten hrvaški politični narod. Še bolj spravljiv odnos do Srbov sta imela Trumbić in Supilo, ki sta v "bratih" pravoslavne vere videla zaveznike v boju proti domnevemu germanskemu prodoru na Balkan, ki naj bi po njunem mnenju ogrožal razvoj hrvaške nacije. Na drugi strani pa je na podlagi Diklićevih raziskav razvidno, da je bilo med dalmatinskimi pravaši tudi dosti srbofobov. Med temi je izstopal Prodan, ki je menil, da naj bi "pravi" Srbi obstajali samo vzhodno od Drine, tisti na Hrvaškem pa naj bi bili "umetno ustvarjeni". Zanj so bili pač vsi prebivalci na ozemlju historične hrvaške države Hrvati, in to ne glede na vero.

Zadnje poglavje Diklićeve monografije je posvečeno delovanju dalmatinskih pravašev v okviru Vsepravaške organizacije pred prvo svetovno vojno, na kratko pa je opisano tudi njihovo opredeljevanje do jugoslovanske ideje v zadnjih letih obstoja habsburške monarhije. Avtor se dotakne problema trializma in slovensko-hrvaškega sodelovanja ter ovrednoti vlogo pravašev v političnih kombinacijah velikoavstrijskih krogov.

Diklićeva knjiga nam ne daje samo odličnega vpogleda v politiko dalmatinskih pravašev, ampak je tudi polna zanimivih in poučnih informacij o celotni strankarski sceni v Dalmaciji v francisko-jožefinski dobi. Zato je obvezno čtivo za vse, ki jih zanima hrvaška politična zgodovina.

Andrej Rahten

A l e k s a n d e r Ž i ž e k : Rokodelci mojega mesta: drobci iz delovanja celjskih cehov v času krepitve centralne deželnoknežje oblasti. Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2000, 207 strani (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije; 4)
